

Torpet Ön (Strömstorp) på Stäksön i Upplands-Bro

av Ulf Björkdahl

Torpplatsen Ön är belägen mitt på norra delen av Stäksön (= stjärnan på kartan bredvid) på mark som tidigare tillhört säteriet Almare-Stäket. Hit tog man sig ända in på 1930-talet endast via den urgamla stigen från herrgården som korsade Stora Landsvägen där f d restaurangen Dalkarlsbacken nu ligger. Numera tar man sig enklast hit via gamla järnvägsbanvallen.

I det följande ger jag en kort översikt över torpets historia med vetskap om att det för den vetgirige finns en hel del ytterligare material att gräva fram om torpet och dess invånare.

Torpet omtalas i jordeboken 1634 som "ny-bygget Strömstorp". Eftersom det inte nämns i jordeboken 1617 har vi förmodligen därmed dess ungefärliga tillkomsttid (1620-talet?).

Torpet låg på säteriets utmarker där det var skog och ängar. Dess ursprungliga uppgift var att hysa en ängsvaktare som på säteriets vägnar vakade över Strömsängen norr om torpet så att boskapen som på den tiden betade fritt i skogen inte tog sig in på ängen och åt av det blivande vinterfodret till säteriets kreatur. Det långa stängslet runt ängen krävde ständig tillsyn av ängsvaktaren.

Namnet Strömstorp har sitt uppenbarliga ursprung i Strömsängen som är äldre än torpnamnet. Från slutet av 1600-talet kallas torpet rätt och slätt för Ön. Själva torphuset kallades ibland för Östugan.

Till torpets *egen* försörjning hörde närliggande åkrar för spannmålsodling och längre bort, i skogen söder om torpet, låg kårren som användes för höstslåtter. På torpplatsen fanns torpstuga, uthus, köksträdgård, brunn och jordkällare.

Torpet var bebott i mer än 300 år. Här har under årens lopp bott torpare, skogsvaktare, statdrängar och arbetskarlar med sina familjer. I själva verket rör det sig dock om två torpplatser vilket vi strax ska få se.

Torpet Ön (stjärnan) med Strömsängen norr om och Bro- eller Färjekarlsängen¹ söder om torpplatsen.

¹ Överfarten över Stäkets sund skedde under olika tidsperioder via bro eller färja. Brovakten resp färjekarlen hade sin utkomst bl a från denna äng. Därav ängens namn.

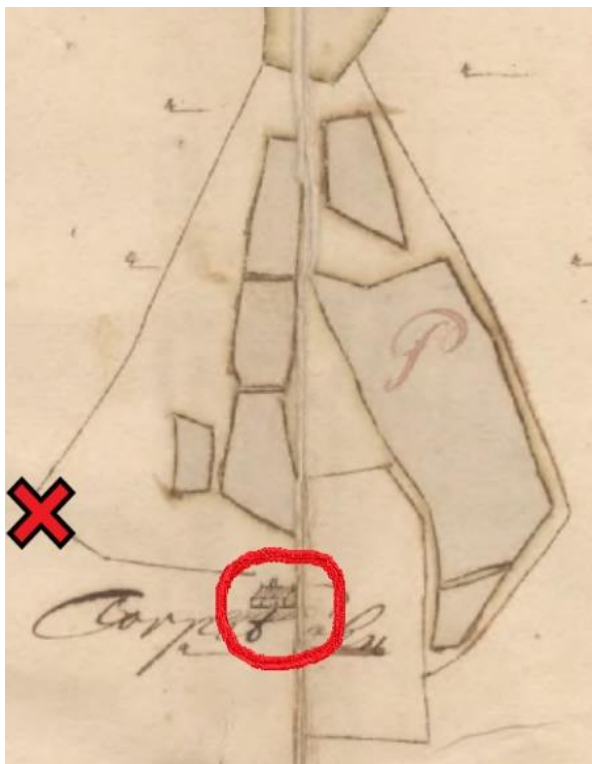
1600-talet

De första kartorna över torpplatsen hittar vi i slutet av 1600-talet.

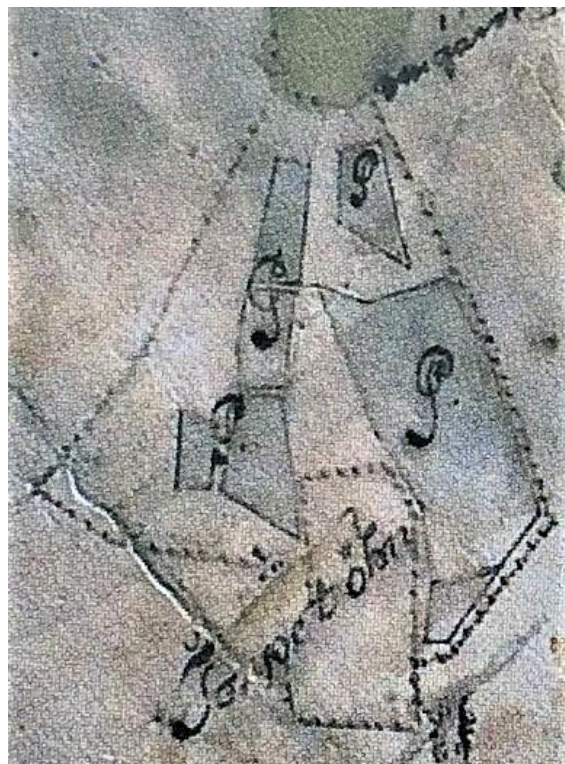
Stäket-kartan från 1681 kan vara lite besvärlig att orientera sig på. Författaren har därför förstärkt Stäksöns strandlinje. Från nordväst ses landsvägen gå från Lill-Stäket (Ryss-graven) diagonalt över Stäksön till färjeläget i sydost. Intill torpet anges på kartan att "ängsvaktartorpet är upptaget i ängen". (Karta från Stockholms-Näs hembygdsförening).

G och H är torpets åkermark dvs den sydligaste delen av Strömsängen och den nordligaste delen av Bro- eller Färjekarlsängen.

Observera att på 1600-talskartorna är torpet uttritat *mitt för ängen* ca 100 m österut jämfört med dagens läge. Här låg nämligen torpet så länge det fungerade som ängsvaktartorp. Någon gång under 1700-talet upphörde ängsvaktarfunktionen och torpet flyttades till sin nuvarande plats.

Torpplatsen enligt karta över Stäkets kungsgård 1690. Utsnittet motsvarar G på den översta kartan. Torpet (inringat) är uttritat mitt för ängen medan dagens plats är kryssmarkerad. (Det nord-sydliga strecket på kartan är ingen väg utan ett veck på kartan).

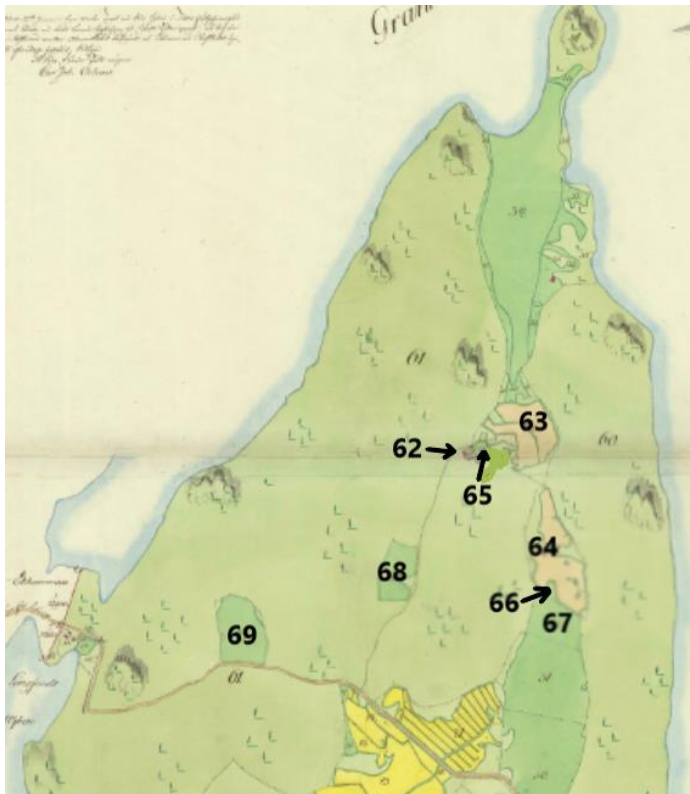

Variant av ovanstående karta 1690. Ägora syns inhägnade och innehåller åkertäppor (P). Torphusen kan anas.

Vid tidpunkten för upprättandet av dessa kartor bodde torparen Erik Persson här med sin familj, från 1660-talet och fram till år 1700.

1800-talet

Nästa lägesbeskrivning över torpplatsen hittar vi på 1802 års karta över sätesgården Almare-Stäket.

Torpet Öns ägor:
62 stugtomt.
63-64 norra och södra åkervretarna.
65-66 åkerlindor i träda (äng).
67 Hästhagen (äng).
68 Lillkärret (starrgräsäng).
69 Stäksbackakärret (tillhörde tidigare torpet Stäksbacka vid Lill-Stäket (Ryssgraven).

Utsnitt ur bredvidstående karta.
Stugtomten är vid ägofiguren 62. Som synes låg torphusen i öppen fyrkant. Torpstugan bör vara det nordligaste huset som fanns kvar till våra dagar. Övriga byggnader är uthus av olika slag. Författaren har kryssmarkerat torpets tidigare plats som nu hade uppodlats till åker.

Vid kartans tidpunkt (1802) bodde här torparen Jan Andersson Lundberg med familj och några inneboende.

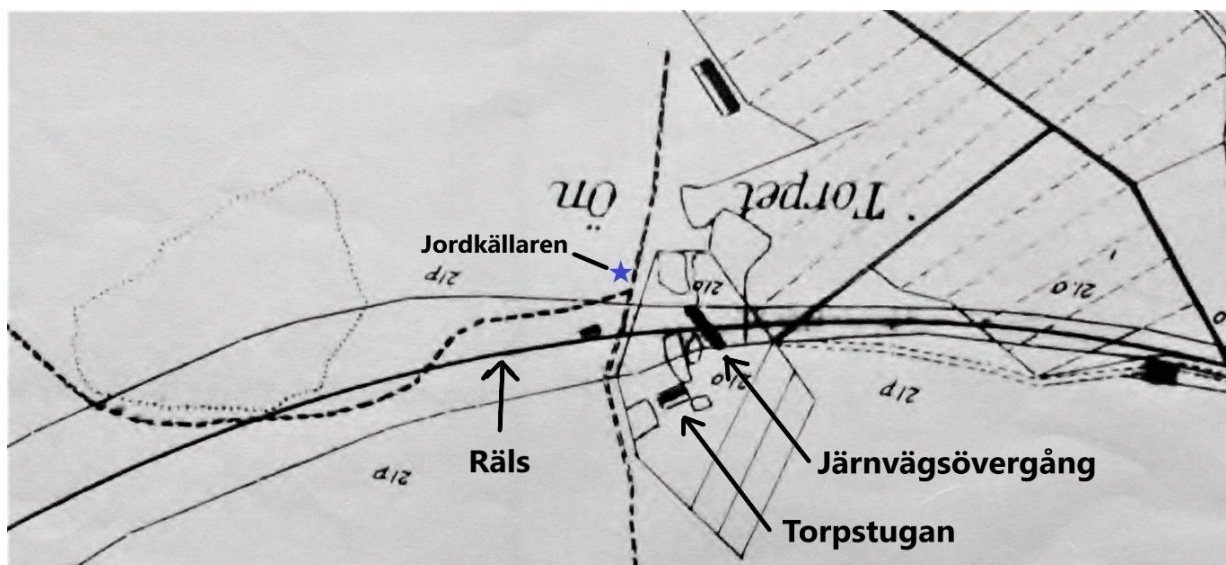
1972 bestod torphusen av stugan och ett uthus. Fotona publicerade med tillstånd av länsmuseum.

Vilken djurhållning torparen hade kan vi få ett hum om via några bouppteckningar. Jan Larsson (död 1773) höll inte mindre än 1 häst, 4 kor, 15 får och 4 svin. Anders Blomgren (död 1783) höll 1 sto, 1 ko, 1 kviga, 1 tacka och 1 sugga. Petter Sundberg (1824) höll 1 ko, 1 stut, 1 sugga, 2 tackor och 2 lamm.

Torparen var skyldig att fullgöra 2 dagsverken i veckan till herrgården.

Järnvägen dras genom torpplatsen

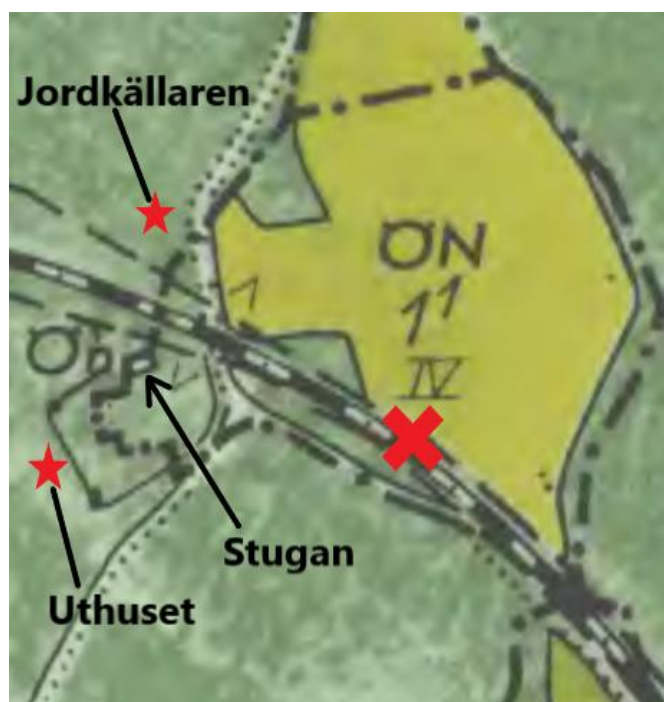
När järnvägen drogs fram över Stäksön under 1870-talet drogs spåret tvärs över torpplatsen. Torpstugan kom att ligga söder om och jordkällaren norr om banvallen.

På denna karta, som upprättades 1872-73 inför järnvägsbygget, ser man hur järnvägen drogs fram över torpmarken. Stugan och ett uthus är utritade. Det grova svarta strecket över järnvägen strax norr om torpstugan är en järnvägsövergång vilken medförde att vägen som tidigare gick väster om torpplatsen nu fick ändras till nuvarande östliga läge. I norr ses en lada i åkerkanten. Den var utformad som en s k hjälm med tak och öppna sidor (grundstenarna är kvar).

Utsnitt ur ekonomiska kartan 1952 från Lantmäteriets historiska kartarkiv. Torpplatsens ägor, inkl kärmarken, är desamma som 1802, men nu benämnda Ön 1:1.

Karta 1952. Gamla platsen är markerad med det stora krysset.

Torpplatsen på 1970-talet. Enligt en torpsyn 1890 mätte stugan 10,1 x 6,5 m och hade 2 rum och en förstuga. Platsen övergavs som permanent bostad på 1930-talet och användes därefter som fritidsbostad och för föreningsverksamhet. Fotot publicerat med tillstånd av länsmuseum.

Uthuset som det såg ut 2009. Det mätte 9,3 x 4,2 m. Fädelen (6,2 m lång) var uppförd i timmer. Huset byggdes på 1870-talet sedan järnvägen dragits fram. I början av 1900-talet höll torparen 2 kor, 1 gris samt smådjur här. Foto författaren.

Jordkällaren idag. Det kan tyckas underligt att källaren ligger en bit inne i skogen. Men så är egentligen inte fallet. Den byggdes i själva verket med öppningen intill den lilla väg som före järnvägens tillkomst passerade väster om torpplatsen (jfr järnvägskartan). Foto författaren.

Epilog

Torpstugan brann ner i början av 2000-talet varefter torpgrunden planades ut. Platsen anmäldes av mej till fornminnesregistret 2012 och blev registrerad som RAÅ Kungsängen 210. Uthuset brann ner 2015. Idag återstår inte mycket annat av torpplatsen än några grundstenar i skogskanten och jordkällaren.

Enligt kommunens planprogram ska Norra Stäksön bebyggas med bostäder. Planeringen befinner sig ännu i ett tidigt stadium.

Källor: Jordeböcker, kyrkoböcker, mantalslängder, lantmäteriets historiska kartor, Almare-Stäkets arkiv i Kungliga biblioteket, lokalkännedom.

Upprättad 2009-12-19, reviderad 2015-06-04, reviderad 2019-01-03.